

УДК 657.1:658

**ОРГАНІЗАЦІЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ З
ДЕБІТОРАМИ**

Левченко З. М.

Кандидат економічних наук, доцент

Полтавська державна аграрна академія

Анотація. У статі розглядається комплексна система організації бухгалтерського обліку розрахунків з дебіторами на основі узгодженості та взаємодії методичних засад організації бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості та організаційних процедур здійснення розрахунків з дебіторами та їх обліку. Запропонована автором комплексна система в єдності методичних та організаційних аспектів організації бухгалтерського обліку дозволить забезпечити вчасність та повноту погашення дебіторської заборгованості

Ключові слова: організація обліку, дебіторська заборгованість, розрахунки, дебітори, контракти, оцінка, документування

Левченко З.М. ОРГАНИЗАЦИЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО УЧЕТА РАСЧЕТОВ С ДЕБИТОРАМИ

Аннотация. В статье рассматривается комплексная система организации бухгалтерского учета расчетов с дебиторами на основании согласованности и взаимодействия методических приемов организации бухгалтерского учета дебиторской задолженности и организационных процедур осуществления расчетов с дебиторами и их учета. Предложенная автором комплексная система в единстве методических и организационных аспектов организации бухгалтерского учета позволит обеспечить своевременность и полноту погашения дебиторской задолженности.

Ключевые слова: организация учета, дебиторская задолженность, расчеты, дебиторы, контракты, оценка, документирование.

Levchenko Z. M. Organization of accounting of settlements with debtors

Annotation. The article considers the complex system of organization of accounting of settlements with debtors on the basis of consistency and interaction of

methodical methods of organizing accounts receivable accounting and organizational procedures for making settlements with debtors and their accounting. The complex system proposed by the author in the unity of methodical and organizational aspects of the organization of accounting will ensure the timeliness and completeness of repayment of receivables.

Keywords: accounting organization, accounts receivable, settlements, debtors, contracts, valuation, documentation.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Функціонування господарських відносин у сучасному економічному просторі базується на використанні системи грошових розрахунків та майнового обміну. Незалежно від форми розрахунків суб'єктів підприємницької діяльності між собою, з державою, з населенням всі розрахункові операції здійснюються з урахуванням діючої законодавчої бази та поділяються на розрахунки з дебіторами та кредиторами. Виділити значущість однієї галузі розрахунків над іншою неможливо, бо вони складають органічну систему розрахункових операцій в господарському обороті держави.

Розрахунки з дебіторами є безумовною складовою господарської діяльності підприємства. В першу чергу, вони виникають в процесі реалізації продукції, товарів, робіт послуг як продукту основної діяльності підприємства. Заборгованість дебіторів внаслідок таких операцій складає левову частку оборотних активів виробничого чи торгівельного підприємства гуртової торгівлі. Одночасно на підприємствах мають місце розрахунки з різними дебіторами: з працівниками, з державою, за нарахованими доходами, з іншими підприємствами щодо виданих авансів чи за пред'явленими претензіями та інше.

Така різноманітність господарських відносин та розрахункових операцій з дебіторами зумовлює необхідність відповідного облікового супроводу та його організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням обліку дебіторської заборгованості та розрахункових операцій присвячували свої праці провідні зарубіжні та вітчизняні вчені – економісти. Значний вклад у розвиток методології обліку дебіторської заборгованості вклали В. В. Сопко, В. М. Жук, М. Ф. Огійчук, Ф. Ф. Бутинець, В. О. Шевчук та інші. Досліджувалися методологія обліку розрахункових операцій, методика оцінки дебіторської заборгованості, облікова політика щодо дебіторської заборгованості, організація договірних відносин та можливості погашення заборгованості з використанням фінансових інструментів.

Зокрема, при дослідженні методології обліку дебіторської заборгованості Махота А. В. та Леонова Ю. О. надають власну класифікацію дебіторської заборгованості та її вплив на облік дебіторської заборгованості і звітну інформацію на дату балансу.[1, с. 5]

Дослідженням процесів формування облікової політики щодо дебіторської заборгованості Н. В. Новицька пропонує систему організаційних заходів, об'єднуючи їх в окрему послідовність етапів їх проведення.[2, с. 98] Супрунова І. В. узагальнює типові проблеми відображення в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності дебіторської заборгованості та пропонує перелік елементів облікової політики підприємства щодо обліку дебіторської заборгованості.[3, с. 358 - 359] Цегельник Н. І. доповнює цей перелік ще кількома важливими організаційними процедурами. [4, с. 80]

Грунтовні дослідження форм розрахунків та організації договірних відносин Пономаренко Н. М. свідчать про доцільність позабалансового обліку договірних прав та обов'язків підприємств з метою контролю їх виконання та уникнення втрат від несвоєчасного погашення боргу дебітором. [5, с. 119]

Тема обліку дебіторської заборгованості багатогранна. На нашу думку дану проблему необхідно розглядати з двох рівнозначних взаємопов'язаних сторін: облік дебіторської заборгованості та облік розрахунків з дебіторами. Дебіторська заборгованість є результатом господарських операцій підприємства, які відбулися в минулому, потребує оцінки, управління,

відображення в звітності як елемента оборотних активів підприємства. Розрахунки з дебіторами – процеси та господарські процедури, що складають систему розрахункових операцій підприємства. Вона потребує комплексного підходу організації функціонування з урахуванням взаємозв'язку організаційних, юридичних, маркетингових, облікових, фінансових аспектів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Завданням дослідження є вивчення теоретичних та методичних положень організації бухгалтерського обліку розрахунків з дебіторами як системи господарських операцій з урахуванням комплексу організаційно-методичних процедур їх облікового забезпечення та супроводження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цілісну систему організації бухгалтерського обліку в цілому на підприємстві визначає Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» № 996-XIV від 16.07.1999 р. Вона включає ряд обов'язкових процедур, які забезпечують функціонування облікової служби підприємства та виконання обліково-контролюючих заходів. [6] Але організація обліку окремих об'єктів облікової роботи потребує конкретизації організаційних процедур та їх методичного забезпечення.

Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» визначає методологічні засади визнання в обліку та відображення в звітності інформації щодо дебіторської заборгованості підприємства.[7] Організаційні процедури обліку розрахунків з дебіторами цей документ не регламентує. Певні елементи організації розрахункових операцій, зокрема і розрахунків з дебіторами, визначені різними законодавчими актами, такими як Господарський, Цивільний та Податковий кодекси, Положення про документування господарських операцій та ін.

З метою організації бухгалтерського обліку розрахунків з дебіторами пропонуємо систему комплексного поєднання організаційних процедур та методики обліку дебіторської заборгованості, представлену на рис. 1.



Рис.1. Комплексна система організації обліку розрахунків з дебіторами

Особливістю організації обліку розрахункових операцій з дебіторами є здійснення організаційних процедур в поєднанні та одночасному застосуванні методичних прийомів ведення обліку дебіторської заборгованості.

Дебіторська заборгованість – це сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату.

Дебітори – юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів.[7]

1. Класифікація розрахункових операцій з дебіторами дозволяє виділити кілька класифікаційних груп за різними напрямками:

а) за типом контрагента - розрахунки з юридичними особами та розрахунки з фізичними особами;

б) за походженням – з вітчизняними та іноземними дебіторами;

в) за статусом дебітора:

– серед юридичних осіб: розрахунки з покупцями і замовниками; розрахунки з дочірніми та асоційованими підприємствами за нарахованими доходами; розрахунки постачальниками та підрядниками за авансами виданими та за претензіями; з податковими органами за сплатою податків та податковим кредитом з ПДВ; з іншими підприємствами по інших операціях, зокрема, при реалізації інших оборотних та необоротних активів;

- серед фізичних осіб: з працівниками підприємства в якості підзвітних осіб, по відшкодуванню матеріальних збитків, погашенню споживчих позик; зі сторонніми особами.

г) за предметом господарської дії – розрахунки за товарними та нетоварними операціями.

2. Здійснення господарських операцій ґрунтується на використанні різних способів розрахунків з контрагентами: розрахунки готівкою; безготівкові розрахунки з використанням банківських форм платіжних інструментів та платіжних систем; небанківські форми розрахунків з використанням боргових зобов'язань та інших фінансових інструментів; товарний обмін без участі грошових коштів (обмін подібними активами) та з частковою участю грошових коштів при обміні неподібними активами тощо. Форми і способи розрахунків та їх застосування визначається під час укладення угоди, в процесі її виконання чи погашення дебіторської заборгованості.

3. Для організації обліку розрахунків з дебіторами важливим методичним прийомом є визначення контрагента дебітором. Згідно П(С)БО 10 контрагент визнається дебітором після здійснення господарської операції, внаслідок якої утворилася дебіторська заборгованість. На нашу думку, для організації бухгалтерського обліку розрахункових операцій необхідно класифікувати контрагента як дебітора заздалегідь, до укладення угоди або під час цих дій.

Особливо це важливо для підготовки змісту контракту, для узгодження не лише змісту договору та форм розрахунків, а визначення штрафних санкцій в разі порушення умов виконання угоди, виплати неустойки, способів примусового стягнення боргу дебітора, вибору можливих економічних шляхів ліквідації сумнівних боргів.

Ці дії тісно пов'язані з організацією укладення договорів. Такі процедури включають в себе вибір контрагента, створення клієнтської бази, аналіз платоспроможності потенційних клієнтів, оцінка ризиків в разі можливості появи недобросовісних покупців та замовників, вибір шляхів та способів доставки товарів та страхування ризиків, вивчення можливостей здійснення попередньої оплати, податкове супроводження реалізації товарів та послуг.

4. Організація визнання дебіторської заборгованості передбачає її класифікацію за видами та строками погашення.

Важливим моментом при визнанні дебіторської заборгованості активом є визначення її як довгострокову та / або поточну дебіторську заборгованість.

Визначення довгострокової дебіторської заборгованості згідно П(С)БО 10 досить неоднозначне і вимагає конкретизації. Тому в розпорядчому документі підприємства щодо організації бухгалтерського обліку необхідно зазначати, в результаті якої діяльності у підприємства виникатиме саме довгострокова дебіторська заборгованість. При цьому треба мати на увазі, що певні види дебіторської заборгованості апріорі не можуть бути довгостроковою, зокрема, заборгованість за товари, роботи, послуги, заборгованість підзвітних осіб, дебіторська заборгованість по сплаті податків. В той же час, дебіторська заборгованість покупців і замовників, забезпечена вексями, може перейти з поточної у довгострокову в разі строку погашення векся більше 12 місяців.

Така класифікація потрібна для вибору рахунків обліку та оцінки заборгованості на дату визнання та на дату погашення. Поточна дебіторська заборгованість окремого дебітора оцінюється на дату балансу за сумою погашення, що за визначенням дорівнює сумі первісного визнання. У фінансовій звітності загальна сума поточної дебіторської заборгованості

відображається за чистою реалізаційною вартістю.

При аналізі ступеня погашення поточної дебіторської заборгованості та коефіцієнта сумнівності за обраний період аналізу підприємство в змозі прийняти рішення щодо забезпечення дотримання строків погашення, страхування ризиків непогашення шляхом запровадження штрафних санкцій, управління заборгованістю.

Довгострокова дебіторська заборгованість, за якою нараховуються проценти (довгострокові векселі та інші фінансові інструменти, якими забезпечена дебіторська заборгованість) на дату балансу оцінюється за теперішньою вартістю, яка враховує втрату вартості грошової одиниці в часі.

Класифікація дебіторської заборгованості за строками погашення передбачає визначення її як: строкової – термін оплати якої ще не настав або знаходиться в межах умов контракту; сумнівної – заборгованості, термін сплати якої вже минув, але знаходиться в межах строку позовної давності, або щодо якої не закінчені розглядом позовні вимоги; безнадійної – строки погашення та строки позовної давності вже минули, рішення суду про стягнення не на користь позивача, боржник припинив діяльність і при ліквідації підприємства позов кредитора залишився без задоволення.

Оцінка дебіторської заборгованості за такими класифікаційними ознаками дасть можливість підприємству організувати роботу по вчасному стягненню строкової заборгованості, сумнівних боргів, зменшити ризики втрат від безнадійної заборгованості шляхом створення резерву сумнівних боргів. З метою організації цих процедур підприємство повинно визначитись з переліком видів дебіторської заборгованості, щодо якої йому доцільно створювати такий резерв. Діючим П(С)БО 10 цей перелік жорстко не визначений. Традиційно, створення резерву передбачалось лише для поточної дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги. Але в залежності від специфіки діяльності підприємства цей перелік може бути розширений. До нього можуть бути включені такі види заборгованості, як розрахунки за претензіями (претензійні позови можуть розглядатися досить довго); розрахунки по

відшкодуванню матеріальних збитків (інколи підприємства в разі неплатоспроможності працівників приймають рішення про списання таких видів заборгованості завчасно); і т. ін.

5. Організаційні процедури, що забезпечують визнання за облікове відображення розрахунків з дебіторами включають організацію документування, організацію податкового супроводження, організацію проведення інвентаризації розрахунків.

При цьому треба враховувати зміни до системи документального супроводження розрахункових операцій, за якими певні види первинних документів, що використовувались традиційно, змінили свій статус або форму застосування. Рахунок-фактура визнаний первинним документом і доповнений частиною визнання виконаних робіт (інвойс); акти виконаних робіт не є обов'язковими до використання. Внесені зміни у документування податкового супроводження розрахункових операцій та електронного адміністрування справляння податку на додану вартість, який супроводжує значну частину розрахунків з дебіторами, зокрема, за авансами виданими, з підзвітними особами, за розрахунками за претензіями, за розрахунками по відшкодуванню матеріальних збитків та ін.

Все це вимагає не лише досконалої організації документообороту на підприємстві. Необхідно опрацювати методику та порядок складання первинних документів, визначити правила, необхідність та доцільність правильного та своєчасного їх виконання.

Інвентаризація розрахункових операцій та дебіторської заборгованості не лише вимога підготовчої роботи при складанні річної фінансової звітності. Проведення її регулярно протягом облікового періоду дозволяє визначати реальну суму боргів, контролювати стан розрахунків та вчасно розпочинати претензійну роботу по їх стягненню, оцінювати сумнівність та безнадійність заборгованості, обирати всі можливі способи погашення та мінімізації втрат. З метою організації інвентаризації розрахунків з дебіторами доцільно в розпорядчому документі з організації обліку визначати черговість її проведення

щодо різних її видів, створювати інвентаризаційні комісії з залученням не лише спеціалістів з бухгалтерського обліку, а також маркетологів, юристів, аналітиків, фінансистів, менеджерів. Значення дебіторської заборгованості як основного джерела фінансових ресурсів підприємства вимагає створення таких робочих груп та організації їх командної роботи для прийняття відповідних управлінських рішень.

6. Суттєвий вплив на організацію розрахунків з дебіторами має організація обліку її погашення та ліквідації. За нормальних умов господарювання ці питання так гостро не стоять. З метою забезпечення стабільності фінансових надходжень від погашення визнаної дебіторської заборгованості доцільним є проведення певних організаційних процедур та використання фінансових інструментів.

До таких організаційних процедур відносяться: передбачення у контрактах умов виконання зобов'язань, форс-мажорних обставин відстрочки платежів, штрафних санкцій, можливості пролонгації тривалості договору; визначення можливості оформлення комерційного кредиту шляхом складання простого чи переказного векселя з виплатою відсотків; переуступка заборгованості кредиту; продаж заборгованості банку з дисконтом – факторинг; ведення претензійної справи з розглядом у суді; укладання форвардних, форфейтингових контрактів та продаж опціонів.

Висновки. Організація бухгалтерського обліку розрахунків з дебіторами потребує комплексного підходу управлінського персоналу підприємства до вирішення проблем забезпечення стабільності фінансових потоків, в першу чергу, внаслідок основної діяльності та реалізації продукції, товарів, робіт, послуг. Запропоновані заходи в певній мірі стосуються саме організації розрахунків з покупцями і замовниками, заборгованість яких складає значну частку в структурі оборотних активів підприємства.

Комплексна система організації бухгалтерського обліку розрахунків з дебіторами в єдності методичних та організаційних аспектів дозволить також забезпечити вчасність та повноту погашення іншої дебіторської заборгованості

ЛІТЕРАТУРА:

1. Махота А. В., Леонова Ю. О. Бухгалтерський облік та аналіз розрахунків з дебіторами. / А. В. Махота, Ю. О. Леонова. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7044/202.pdf>
2. Новицька Н. В. Облікова політика як інструмент організації бухгалтерського обліку розрахункових операцій. / Н. В. Новицька. // Економіка та держава. – 2011. - № 12. – С. 96 – 99.
3. Супрунова І. В. Особливості організації бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості. / І. В. Супрунова. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://pbo.ztu.edu.ua/article/download/36623/38693>
4. Цегельник Н. І. Формування облікової політики підприємства щодо обліку дебіторської заборгованості в системі розрахунків з покупцями. / Н. І. Цегельник. // Облік і фінанси. – 2014. - № 4. – С. 77 – 81.
5. Пономаренко Н. М. Організаційно-методичні аспекти обліку розрахункових операцій підприємства. / Н. М. Пономаренко. – Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». Випуск 1(45). Т.2 – С. 116 - 120. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi/cgiirbis_64.exe
6. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» № 996-XIV від 16 лип. 1999 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість». Наказ Міністерства фінансів України № 237 від 08 жовт. 1999 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.